

Др Јелена Видић Трнинић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У ПОЛОЖАЈУ НУЖНИХ НАСЛЕДНИКА НА ПРОСТОРУ БИВШЕ СФРЈ¹

Сажетак: У раду се врши компаративни преглед постојећих законских решења којима се регулише положај нужних наследника у правима која су настала на простору бивше СФРЈ (Србија, Црна Гора, Словенија, Хрватска, Македонија, БиХ и Република Српска). У њему су најпре саопштена питања која се односе на ширину круга лица којима је признато својство нужних наследника, условљавање ових лица својством нужног наследника, величину њиховог дела, као и утицај величине законских наследних делова на положај нужних наследника. Посебна пажња посвећена је анализи утицаја могућих промена у величини законских наследних делова на величину делова нужних наследника. С тим у вези, констатира се да је наследноправни положај нужних наследника у већини ових земаља по појединим карактеристикама специфичан у односу на већину осталих савремених европских законодавстава, посебно из разлога његове подложности променама. Истовремено се указује да се и поред заједничке правне традиције и у основи наслеђених сличности које постоје из бивше заједничке државе, између анализираних законодавстава могу уочити одређене разлике и мимоилажења у погледу наследноправног положаја нужних наследника у њима. Њиховим саопштавањем, аутор настоји указати на предности и недостатке појединих решења садржаних у прописима ових земаља и у том смислу износи мишљење о прихватљивости правне регулативе положаја нужних наследника, посебно у домаћем законодавству.

Кључне речи: нужни наследници, законски део, нужни део.

¹ Рај је посвећен пројекту „Теоријски и практични проблеми у стварању и примени права“ (ЕУ и Србија).

УВОД

Нужни наследници представљају посебну врсту законских наследника, који имају право на одређени део заоставштине оставиоца, независно од воље оставиоца која је изражена у његовим добротиним располагањима. Овај део заоставштине, којим се штите наследноправни интереси оставиоцу најближих лица, назива се нужни део. На одређивање круга ових лица, као и на величину њиховог нужног дела, те уопште, на положај који ће нужни наследник имати у конкретном законодавству, утичу разни чиниоци, као што су значај који друштво придаје браку, законом уређеној заједници два лица, породици и претпостављеној блискости веза између чланова уже и шире породице, као и степен слободе располагања имовинским правним пословима, који конкретни правни поредак гарантује појединцу.²

Предмет анализе овог рада, представља наследноправни положај који нужни наследници имају према законима земаља које су улазиле у састав бивше СФРЈ: Закону о наслеђивању Србије из 1995. године,³ Закону о наслеђивању Словеније из 1976. године (измењеног и допуњеног 2001. године),⁴ Закону о наслеђивању Хрватске из 2003. године,⁵ Закону о наслеђивању бивше југословенске Републике Македоније из 1996. године,⁶ Закону о наслеђивању Црне Горе из 2008. године,⁷ Закону о наслеђивању БиХ из 2014. године,⁸ као и према Закону о наслеђивању Републике Српске из 2009. године, као ентитету БиХ.⁹

² Вид. Новак Крстић, „Одређивање величине нужног дела“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 65/2013, 437-438.

³ Закон о наслеђивању Србије – ЗОН Србије, *Сл. гласник РС*, бр. 46/95.

⁴ Закон о наслеђивању Словеније – ЗОН Словеније, *Урадни лист*, бр. 15/76, 67/2001. Вид. на интернет адреси: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO317/>, 11. новембар 2014.

⁵ Закон о наслеђивању Хрватске – ЗОН Хрватске, *Народне новине*, бр. 48/2003. Вид. на интернет адреси: http://www.poslovniforum.hr/zakoni/z_naslj01.asp/, 14. новембар 2014.

⁶ Закон о наслеђивању бивше југословенске Републике Македоније – ЗОН Македоније, *Службени весник на Република Македонија*, бр. 47/96. Вид. на интернет адреси: <http://www.pravo.org.mk/>, 14. новембар 2014.

⁷ Закон о наслеђивању Црне Горе – ЗОН Црне Горе, *Службени лист Црне Горе*, бр. 74/2008. Вид. на интернет адреси: <http://www.slistcg.me/PravniAktDetalji.aspx?tag={4E8FCC1E-3A73-40C4-B53E-45BFE22B9AF6}/>, 15. новембар 2014.

⁸ Закон о наслеђивању у Федерацији БиХ – ЗОН БиХ, *Службене новине Федерације БиХ*, бр. 80/14. Вид. на интернет адреси: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni_bih.html/, 15. новембар 2014.

⁹ Закон о наслеђивању Републике Српске – ЗОН Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 1/2009. Вид. на интернет адреси: <http://advokati-bijeljina.com/zakon-o-nasljedivanju-republike-srpske/>, 17. новембар 2014.

Анализирајући законска решења ових земаља, којима се на директан или индиректан начин регулише положај нужних наследника у њима, настојали смо дефинисати сличности и разлике у погледу правне регулативе наведеног питања, изложити предности и недостатке њених појединих аспеката, а напослетку и указати на суштинске карактеристике по којима је положај нужних наследника у овим земљама специфичан у односу на остале савремене правне поретке Европе.

1. КРУГ НУЖНИХ НАСЛЕДНИКА

У свим правима која представљају саставни део овог упоредноправног приказа у круг законских, а тиме и нужних наследника, улазе супружник и сродници. Правно релевантне врсте сродства на којима су заснована правила нужног наслеђивања представљају крвно и адоптивно сродство. Конкретан круг сродника као потенцијалних ималаца права на нужни део, у свим новонасталим законодавствима на простору бивше СФРЈ, генерално посматрано, одређен је на један шири начин. Тако су, када је реч о крвном сродству, овим кругом, у свима њима обухваћени потомци и родитељи. У правима Србије, Словеније, Македоније, Црне Горе, БиХ и Републике Српске, у круг сродника као потенцијалних нужних наследника улазе и браћа и сестре оставиоца, у правима Словеније и Црне Горе и деде и бабе оставиоца, а у правима Србије и Хрватске и сви даљи директни преци оставиоца. Када је реч о адоптивном сродству, њиме су у свим овим законодавствима обухваћени оставиоचेви усвојеници и њихови потомци, а у законодавствима Србије, Хрватске и Црне Горе и оставиочев/и усвојилац/усвојиоци.¹⁰ Овакав начин одређивања круга сродника као нужних наследника у већини посматраних права, није у складу са актуелним тенденцијама у одређивању овог круга у осталим правима Европе, у којима је он знатно ужи, пре свега у смислу изостављања било којих побочних сродника и предака из њега.¹¹ Ширина овог круга посебно долази до изражаја у праву Србије, имајући у виду да су њиме, када се ради о сродницима, обухваћени сви преци оставиоца. Темелји оваквих правила о нужном наслеђивању у домаћем праву засновани су на модификованој теорији издржава-

¹⁰ Вид. чл. 39, ст. 1 ЗОН Србије, чл. 25, ст. 1-2 ЗОН Словеније, чл. 69, ст. 1-2 ЗОН Хрватске, чл. 30, ст. 1-3 ЗОН Македоније, чл. 27, ст. 1-2 ЗОН Црне Горе, чл. 28, ст. 1-2 ЗОН БиХ, као и чл. 30, ст. 1-2 ЗОН Републике Српске.

¹¹ Опширније о кругу нужних наследника у осталим савременим правима Европе вид. Јелена Видић, *Наследноправне последице односа сродства, брачне и ванбрачне везе*, докторска дисертација, Београд 2010, 431-456.

ња,¹² а поред тога и на оправданој потреби за доследним поштовањем начела узајамности у наслеђивању.¹³

Поред супружника и сродника, а складу са актуелним тенденцијама у правима Европе, у значајном броју права ове групе земаља, у круг законских, а тиме и нужних наследника улази и ванбрачни партнер оставиоца,¹⁴ из хетеросексуалне или (и) из истополне ванбрачне заједнице.¹⁵ Тако је Законом о наслеђивању Словеније предвиђено да самостални основ законског позивања на наслеђе представља трајна заједница живота мушкарца и жене, односно таква животна заједница која је трајала дуже време, под условом да нема разлога због којих би њихов брак да су га закључили био неважећи.¹⁶ Законом о регистрацији истополне партнерске заједнице из 2005. године,¹⁷ у праву Словеније, дошло је и до признавања законских и нужних наследних права истополном партнеру из регистроване ванбрачне заједнице.¹⁸ Одлуком Уставног суда Словеније из 2013. године, горе споменута одредба Закона о наслеђивању, проглашена је неуставном, уз образложење да се њоме на овакав начин прави дискриминација у наслеђивању

¹² Вид. Оливер Антић, Зоран Балиновац: *Коментар Закона о наслеђивању*, Београд 1996, 235-236.

¹³ Вид. О. Антић, З. Балиновац (1996), 211; Наташа Стојановић, Новак Крстић, „Нека запажања о законском и нужном наслеђивању у Републици Србији de lege lata и de lege ferenda“ *Актуелна ишћања грађанске кодификације, Зборник радова* Ниш 2008, 217.

¹⁴ У том смислу, ваља споменути да је ванбрачном партнеру својство законског и нужног наследника признато у више од половине земаља чланица Европске уније – Словенији, Данској, Шведској, Финској, Холандији, Белгији, Немачкој, Хрватској, Енглеској, Чешкој, Грчкој, Мађарској, Ирској, Аустрији и Малти. Вид. Јелена Видић Трнинић, „Ванбрачни партнер као законски наследник у савременим правима Европе“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 68/2014, 409-411.

¹⁵ О начинима регулесања истополних заједница у упоредном праву вид. Гордана Ковачек Станић, „Компарација различитих европских правних концепата о заједници лица истог пола“, *Евројско законодавство* 19-22/2007, 106.

¹⁶ Вид. чл. 10, ст. 2 ЗОН Словеније.

¹⁷ Закон о регистрацији истополне партнерске заједнице, *Урадни лист РС*, бр. 65/2005. Вид. на интернет адреси: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=56999/>, 18. новембар 2014.

¹⁸ Одлуком Уставног суда Словеније из 2009. године, чл. 22 Закона о регистрацији истополне партнерске заједнице, којим је било регулисано наслеђивање између истополних ванбрачних партнера, проглашен је неуставним, уз образложење да се њиме прави дискриминација у наслеђивању истополних ванбрачних партнера у односу на супружнике, односно ванбрачне partnере различитог пола. Услед тога, након наведене одлуке, у погледу наслеђивања између истополних партнера из регистрованих ванбрачних заједница, важе иста она правила која се примењују и у погледу наслеђивања између супружника, односно ванбрачних партнера различитог пола из фактичких заједница, према Закону о наслеђивању ове земље (Одлуку U-I-425/06-10, 2.7.2009., вид. на интернет адреси: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=93249#!/Odlocba-o-ugotovitvi-da-je-22-clen-Zakona-o-registraciji-istospolne-partnerske-skupnosti-v-neskladju-z-Ustavo/>), 22. новембар 2014.

истополних ванбрачних партнера из фактичких заједница, и то искључиво по основу сексуалне оријентације. Стога, након наведене одлуке, право законског и нужног наслеђивања у законодавству ове земље припада и истополним ванбрачним партнерима из фактичких заједница.¹⁹ У праву Хрватске, ванбрачном партнеру различитог пола из фактичке заједнице, својство законског и нужног наследника признато је Законом о наслеђивању из 2003. године. Њиме је предвиђено да је ванбрачни партнер различитог пола, у законским наследним правима изједначен са супружником, под претпоставком да је ванбрачна заједница трајала дуже време, те под условом да су биле испуњене претпоставке неопходне за ваљаност брака.²⁰ Доношењем Закона о животном партнерству особа истог пола из 2014. године,²¹ дошло је и до признавања законских и нужних наследних права, како истополним партнерима из регистрованих ванбрачних заједница, тако и истополним партнерима из фактичких ванбрачних заједница, под условом да је неформално животно партнерство трајало најмање три године и од почетка испуњавало претпоставке прописане за његову ваљаност.²² Напослетку, у правима Црне Горе и БиХ, својство законског и нужног наследника, признато је искључиво ванбрачном партнеру различитог пола из фактичке заједнице. Он је према ЗОН-у Црне Горе у законским наследним правима изједначен са супружником, уколико је ванбрачна заједница трајала дуже време, те под условом да су биле испуњене претпоставке неопходне за ваљаност брака, а према ЗОН-у БиХ, уколико је ванбрачна заједница трајала најмање три године или краће, уколико је у њој рођено заједничко дете.²³

Наследноправни положај нужних наследника у законодавствима која су предмет анализе, условљен је најпре правилима императивног законског (нужног) наслеђивања, као што су условљавање појединих лица својством нужног наследника и величина нужног дела конкретног нужног наследника, а затим и правилима диспозитивног законског наслеђивања о ре-

¹⁹ Одлука U-I-212/10-15, 14.3.2013. Вид. на интернет адреси: <http://odlocitve.usrs.si/usrs/us-odl.nsf/o/FC62EF78571FE59EC1257B4800408D62/>, 25. новембар 2014.

²⁰ Вид. чл. 8, ст. 2 ЗОН Хрватске.

²¹ Закон о животном партнерству особа истог пола, *Народне новине*, бр. 92/14. Вид. на интернет адреси: <http://www.zakon.hr/z/732/Zakon-o-%C5%BEivotnom-partnerstvu-osoba-istog-spola/>, 28. новембар 2014.

²² Вид. чл. 3, ст. 1, чл. 4, ст. 2 и чл. 55 Закона о животном партнерству особа истог пола. Опширније о правним дејствима фактичке истополне ванбрачне заједнице и регистрованог партнерства у правима Словеније и Хрватске вид. Гордана Ковачек Станић, *Породично право: њаринерско, дечје и сџарашељско љраво*, Нови Сад 2014, 208-209, 215-216.

²³ Вид. чл. 9, ст. 2-3 ЗОН Црне Горе и чл. 9, ст. 2 ЗОН БиХ у вези са чл. 3 Породичног закона БиХ из 2005. године. (Породични закон БиХ, *Службене новине Федерације БиХ*, бр. 35/05, вид. на интернет адреси: <http://zakonibih.tripod.com/id1.html/>, 29. новембар 2014.

ду позивања конкретног законског, а тиме и нужног наследника на наслеђе, као и о величини законског наследног дела конкретног наследника, с обзиром на то, да је у свим овим правима, прихваћен појединачни начин одређивања нужног дела, који је прихваћен и у највећем броју осталих савремених права Европе. Приликом израчунавања законских делова, у обзир се узимају сви законски наследници, независно од тога да ли они истовремено улазе у круг нужних наследника, при чему се нужни део лица који су у конкретном случају постали нужни наследници одређује у законом дефинисаном разломку од законског дела.²⁴

2. УСЛОВЈАВАЊЕ СВОЈСТВОМ НУЖНОГ НАСЛЕДНИКА

Лица која улазе у круг нужних наследника могу остварити право на нужни део онда када испуне захтеве који су иначе неопходни за стицање својства законског наследника, што значи да нужни наследник мора постојати у моменту делације, бити способан за наслеђивање, достојан, неразбаштињен, као што мора постојати и хтење да се постане нужним наследником. Међутим, поред наведених објективних услова, чије се испуњење захтева у свим савременим правним системима Европе, у правима свих земаља на простору бивше СФРЈ, у односу на поједине нужне наследнике захтева се и испуњење одређених додатних, субјективних услова, некарактеристичних за осталу већину савремених правних поредака Европе. Тако се у свим овим законодавствима врши дистинкција две категорије нужних наследника. У прву категорију улазе нужни наследници у погледу којих је неопходно испуњење само објективних услова, односно безусловни или апсолутни нужни наследници. У другу категорију улазе нужни наследници у погледу којих је, поред објективних, неопходно испуњење и одређених субјективних услова, односно, условни или релативни нужни наследници.²⁵

У погледу ширине круга лица која морају испунити допунски услов, као и у погледу његове природе, између законодавстава која представљају предмет анализе, могу се уочити значајне разлике. У том смислу, условни,

²⁴ Вид. Борислав Благојевић, „Нужни наследници и величина нужног дела“, *Анали Правној факултету у Београду* 2/1955, 140; Наташа Стојановић, *Наследно право*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш 2011, 154.

²⁵ Ово разликовање између нужних наследника представља последицу постигнутог компромиса приликом редакције правила о нужном наслеђивању још у ЗОН-у СФРЈ из 1955. године и усвајања тзв. модификоване алиментационе теорије. Вид. Новак Крстић, „Концептуална мимоилажења у регулисању нужног наслеђивања у Републици Србији и Републици Српској“, *Зборник радова Правној факултету у Нишу* LIX 2012, 236.

односно релативни нужни наследници су: у праву Хрватске родитељи, усвојиоци и сви даљи преци; у праву Србије усвојилац из непотпуног усвојења, браћа и сестре и сви преци, осим родитеља; у правима Словеније и Црне Горе деде и бабе и браћа и сестре; у праву Македоније сви потомци, осим деце и усвојеника, родитељи и браћа и сестре; у праву БиХ сви потомци осим деце и усвојеника из потпуног усвојења, усвојеници из непотпуног усвојења и њихови потомци, родитељи и браћа и сестре; те у праву Републике Српске сви потомци осим деце и усвојеника из непотпуног усвојења, родитељи и браћа и сестре.²⁶ Када је реч о природи допунског услова, чије се испуњење захтева у погледу наведених категорија нужних наследника, у правима Србије, Словеније, Хрватске, Црне Горе, БиХ и Републике Српске, овај услов односи се на трајну неспособност за рад и немање нужних средстава за живот на страни наведених нужних наследника, док у праву Македоније овај услов зависи од врсте нужних наследника. Он је у погледу потомака деце и потомака усвојеника, алтернативно постављен и испуњен, уколико је у моменту смрти оставиоца постојала заједница живота ових лица са оставиоцем или уколико их је оставилац издржавао или уколико су наведена лица трајно неспособна за рад и немају нужних средстава за живот, док се у погледу родитеља и браће и сестара односи на трајну неспособност за рад и немање нужних средстава за живот.²⁷

Мишљења смо да решења прихваћена наследноправним прописима Македоније, БиХ и Републике Српске, према којима другостепени и даљи потомци оставиоца имају својство условних, односно, релативних нужних наследника нису прихватљива, те да је веома тешко пронаћи одговарајуће аргументе којима се она могу оправдати, имајући у виду чињеницу да се ради о наследницима првог наследног реда, те о најблискијим сродницима оставиоца.²⁸ Из сличних разлога, по нашем мишљењу, нису оправдана ни законска решења према којима су родитељи оставиоца сврстани у наведе-

²⁶ У ЗОН-у Републике Српске, у чл. 30, ст. 1 прописано је да усвојеници из непотпуног усвојења наслеђују по објективном критеријуму, а у ст. 2 истог члана, омашком је прописано да по објективно-субјективном критеријуму наслеђују усвојеници и њихови потомци, уместо само потомци усвојеника из непотпуног усвојења. Вид. Оливер Антић, „Први Закон о наслеђивању Републике Српске“, *Зборник радова Правног факултета у Источној Сарајеви* Пале, 5/2009, 25.

²⁷ Вид. чл. 39, ст. 2 ЗОН Србије, чл. 25, ст. 2 ЗОН Словеније, чл. 69, ст. 2 ЗОН Хрватске, чл. 27, ст. 2 ЗОН Црне Горе, чл. 28, ст. 1-2 ЗОН БиХ, чл. 30, ст. 1-2 ЗОН Републике Српске, као и чл. 30, ст. 2-3 ЗОН Македоније, О подели нужних наследника на оне који наслеђују по објективном или по објективно-субјективном критеријуму вид. Оливер Антић, *International encyclopaedia of laws – Serbia&Montenegro*, Chapter 3, Intestacy, Kluwer Law International 2006, (ed. R. Blanpain) 184-185.

²⁸ Вид. у том смислу и Н. Крстић (2012), 237.

ну категорију нужних наследника, као што је то случај у Хрватској, Македонији, БиХ и Републици Српској, имајући у виду чињеницу да се ради о крвном сродству првог степена праве линије, а посебно с обзиром на значај који се истом придаје на овим просторима, с тим што је овакво решење ипак донекле у складу са генералном тенденцијом сужавања, па и изоставања било којих предака из круга нужних наследника у модерним правима Европе.

3. ПОЛОЖАЈ НУЖНИХ НАСЛЕДНИКА У СЛУЧАЈУ ПРИМЕНЕ РЕДОВНИХ ПРАВИЛА ЗАКОНСКОГ НАСЛЕЂИВАЊА

Имајући у виду правила диспозитивног законског наслеђивања,²⁹ према којима се на наслеђе најпре позивају супружник оставиоца, као и његова деца и усвојеници, односно, њихови потомци по праву репрезентације, то наведена лица имају предност и приликом остваривања нужних наследних права у односу на било које друге сроднике као потенцијалне нужне наследнике. У правима Србије, Словеније, Хрватске, Македоније и Црне Горе, оставиочевој деци и усвојеницима, односно било ком њиховом потомку, као и оставиочевом супружнику,³⁰ као лицима која се дакле, прва позивају у својству нужних наследника, на име нужног дела припада право на 1/2 од дела који би им припао према правилима диспозитивног законског наслеђивања.³¹ Само у правима БиХ и Републике Српске, наследноправни положај другостепених и даљих потомака је неповољнији од наследноправног положаја првостепених потомака оставиоца као његових нужних наследника, при чему је, посматрано са аспекта величине нужног дела, у праву БиХ и наследноправни положај усвојеника из непотпуног усвојења неповољнији од оваквог положаја оставиочеве деце, његових усвојеника из потпуног усвојења и његовог супружника. Тако, у последње споменутом праву, деци оставиоца, усвојеницима из потпуног усвојења и супружнику припада право на 1/2 од дела који би им припао према правилима диспозитивног законског наслеђивања, док свим даљим потомцима, као и усвојеницима из непотпу-

²⁹ Опширније о правилима диспозитивног законског наслеђивања у законодавствима на простору бивше СФРЈ вид. Јелена Видић Трнинић, „Закон као правни основ позивања на наслеђивање на простору бивше СФРЈ“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 2/2012, 281-291.

³⁰ У даљем тексту, искључиво ће бити коришћен термин – супружник, па и у оним законодавствима у којима су наследна права призната и ванбрачном партнеру, с обзиром на претходно наведену потпуну изједначеност њиховог наследноправног положаја са оваквим положајем супружника, а ради избегавања непотребног понављања.

³¹ В. чл. 40, ст. 2 ЗОН Србије, чл. 26, ст. 2 ЗОН Словеније, чл. 70, ст. 3 ЗОН Хрватске, чл. 31, ст. 2 ЗОН Македоније, као и чл. 28, ст. 2 ЗОН Црне Горе.

ног усвојења и њиховим потомцима на име нужног дела припада право на 1/3 од дела који би им припао према правилима диспозитивног законског наслеђивања. У праву Републике Српске деци и усвојеницима из непотпуног усвојења³² као нужним наследницима припада право на 1/2 од дела који би им припао према правилима диспозитивног законског наслеђивања, колико на име нужног дела припада и супружнику оставиоца, док свим даљим потомцима оставиоца на име нужног дела припада право на 1/3 од дела који би им припао према правилима диспозитивног законског наслеђивања.³³ Разликовање величине нужног дела између првостепених и даљих потомака оставиоца, као што је то случај у последње споменутим правима, представља решење које је неуобичајено у већини савремених законодавстава Европе, те које је, по нашем мишљењу неприхватљиво из истих оних разлога због којих у њима није прихватљиво ни решење које све потомке, осим деце сврстава у круг релативних нужних наследника.³⁴

С обзиром да супружнику као законском наследнику првог наследног реда, у свим посматраним законодавствима припада право на наследни део који је једнак наследном делу једног првостепеног потомка као законског наследника овог наследног реда,³⁵ то онда истовремено значи и да ова лица имају потпуно исти положај и када се јављају у својству нужних наследника првог нужног наследног реда. Наведено правило у свима њима је релативизирано чињеницом да било који потомак оставиоца као једини преостали законски наследник овог наследног реда може наследити целу заоставштину у својину. Ово истовремено значи да било ком потомку као једином преосталом нужном наследнику првог нужног наследног реда, на име нужног дела може припасти 1/2 заоставштине (у законодавствима Србије, Црне Горе, Хрватске, Словеније и Македоније), односно да првостепеном потомку као једином преосталом нужном наследнику првог нужног наследног реда може припасти 1/2 заоставштине, а било ком удаљенијем потомку 1/3 заоставштине (у законодавствима БиХ и Републике Српске). То није истовремено и случај са супружником оставиоца, који у случају

³² Као што је то случај и у већини осталих посматраних права, ни у праву Републике Српске усвојеници из потпуног усвојења нису посебно наглашени као нужни наследници, с обзиром на то да је потпуно усвојење потпуно изједначено са крвним сродством.

³³ Вид. чл. 28, ст. 1-2 у вези са чл. 29, ст. 2 ЗОН БиХ и чл. 30, ст. 1-2 у вези са чл. 31, ст. 2 ЗОН Републике Српске.

³⁴ Опширније о величини нужних делова, те о наследноправном положају нужних наследника у савременим правима Европе, као што су права Русије, Чешке, Мађарске, Бугарске, Немачке, Аустрије, Швајцарске, Грчке, Француске, Белгије, Италије, Шпаније, Холандије, Данске, Шведске и Финске вид. Ј. Видић (2010), 278-286, 314-320, 352-361, 365-379.

³⁵ Вид. чл. 9, ст. 1-2 ЗОН Србије, чл. 11 ЗОН Словеније, чл. 11 ЗОН Црне Горе, чл. 9 ЗОН Хрватске, чл. 10, ст. 1-2 ЗОН БиХ, чл. 9 ЗОН Републике Српске, као и чл. 13 ЗОН Македоније.

непостојања ниједног потомка који може и хоће да наследи, у свим овим правима прелази у други законски, а тиме и у други нужни наследни ред,³⁶ те којем стога у овом нужном наследном реду на име нужног дела највише може припасти 1/4 заоставштине, у случају када му као нужни наследник конкурише само један оставиочев потомак. Осим тога, наведено правило, у правима Македоније, БиХ и Републике Српске, релативизирано је и у случају када супружнику као нужни наследници конкуришу другог степени или даљи потомци оставиоца, узимајући у обзир чињеницу да наведена лица у овим правима, за разлику од супружника оставиоца имају својство условних нужних наследника, при чему је ово правило у правима БиХ и Републике Српске, релативизирано још и споменутом величином припадајућег нужног дела супружника у односу на величину припадајућег нужног дела другог степених и даљих потомака оставиоца.

Родитељи који се истовремено позивају са супружником, у својству законских наследника другог законског наследног реда, а тиме и у својству нужних наследника другог нужног наследног реда, онда када нема потомака као законских, односно нужних наследника, у свим посматраним законодавствима на име нужног дела припада 1/3 од законског наследног дела, при чему величина нужног дела супружника и у овом наследном реду остаје непромењена.³⁷ Како супружнику као законском наследнику другог наследног реда, припада право на 1/2 заоставштине, док се преостала 1/2 заоставштине дели између родитеља,³⁸ то онда њему на име нужног дела припада 1/4 заоставштине, док део заоставштине који на име нужног дела припада родитељима, у свим овим правима износи укупно 1/6 заоставштине. Дакле, у свим посматраним правима, посматрано са аспекта величине законских, односно нужних наследних делова, наследноправни положај супружника као нужног наследника другог нужног наследног реда, повољнији је од наследноправног положаја родитеља оставиоца. Разлика у наследноправном положају супружника и родитеља оставиоца, као нужних наследника, нарочито долази до изражаја у Хрватској, Македонији, БиХ и Републици Српској, имајући у виду чињеницу да у овим правима, родитељи оставиоца за разлику од супружника имају својство условних нужних наследника. У оним правима, у којима је и браћи и се-

³⁶ Вид. чл. 11 ЗОН Србије, чл. 14, ст. 1 ЗОН Словеније, чл. 13, ст. 1 ЗОН Црне Горе, чл. 11, ст. 1 ЗОН Хрватске, чл. 10, ст. 3 и чл. 12, ст. 1 ЗОН БиХ, чл. 11, ст. 1 ЗОН Републике Српске, као и чл. 16, ст. 1 ЗОН Македоније.

³⁷ Вид. чл. 40, ст. 2 ЗОН Србије, чл. 26, ст. 2 ЗОН Словеније, чл. 70, ст. 3 ЗОН Хрватске, чл. 31, ст. 2 ЗОН Македоније, чл. 28, ст. 2 ЗОН Црне Горе, чл. 29, ст. 2 ЗОН БиХ, као и чл. 31, ст. 2 ЗОН Републике Српске.

³⁸ Вид. чл. 12, ст. 2 ЗОН Србије, чл. 14, ст. 2 ЗОН Словеније, чл. 13, ст. 2 ЗОН Црне Горе, чл. 11, ст. 2 ЗОН Хрватске, чл. 12, ст. 2 ЗОН БиХ, чл. 11, ст. 2 ЗОН Републике Српске и чл. 16, ст. 2 ЗОН Македоније.

страда, односно полубраћи и полусестрама признато својство нужних наследника (Србија, Словенија, Македонија, Црна Гора, БиХ и Република Српска), супружник као нужни наследник и у конкуренцији са наведеним сродницима има повољнији наследноправни положај, имајући у виду правило према којем и споменутим побочним сродницима на име нужног дела припада 1/3 од законског наследног дела,³⁹ дакле, мање него супружнику, као и узимајући у обзир чињеницу да наведени сродници у свим овим правима, за разлику од супружника имају својство условних нужних наследника. Део заоставштине који наведеним побочним сродницима припада на име нужног дела, зависиће од броја оваквих сродника, односно, од висине њиховог потенцијалног законског наследног дела, у сваком конкретном случају.

Иако у правима Србије, Словеније, Хрватске и Црне Горе, у круг потенцијалних нужних наследника улазе и деде и бабе оставиоца, о постојању конкуренције наведених сродника са супружником у остваривању нужних наследних права, не може се говорити, с обзиром на то, да надживели супружник искључује из наслеђивања споменуте родоначелнике трећег наследног реда, као законске,⁴⁰ те сходно томе и као нужне наследнике. Услед наведене чињенице, супружнику оставиоца ће чак и у случају постојања деда и баба оставиоца, као једином нужном наследнику, на име нужног дела припасти право на 1/2 заоставштине. Само у случају непостојања надживелог супружника, сваком деди и баби на име нужног дела, може припасти 1/3 од њиховог законског наследног дела, уколико испуњавају услов који се односи на трајну неспособност за рад и немање нужних средстава за живот, при чему у правима Србије и Хрватске, исти овакав положај имају и сви даљи преци оставиоца, као нужни наследници четвртог и евентуално даљих нужних наследних редова.⁴¹

4. ПОЛОЖАЈ НУЖНИХ НАСЛЕДНИКА У СЛУЧАЈУ ОДСТУПАЊА ОД РЕДОВНИХ ПРАВИЛА ЗАКОНСКОГ НАСЛЕЂИВАЊА

Из истих разлога, због којих је могућност постојања одступања од редовних правила законског наслеђивања била предвиђена још Законом о наслеђивању СФРЈ из 1955. године, а који су се огледали у настојању да се

³⁹ Вид. чл. 40, ст. 2 ЗОН Србије, чл. 26, ст. 2 ЗОН Словеније, чл. 31, ст. 2 ЗОН Македоније, чл. 28, ст. 2 ЗОН Црне Горе, чл. 29, ст. 2 ЗОН БиХ, као и чл. 31, ст. 2 ЗОН Републике Српске.

⁴⁰ Вид. чл. 15 ЗОН-а Србије, чл. 17 ЗОН-а Словеније, чл. 11, ст. 3 ЗОН Хрватске и чл. 16 ЗОН Црне Горе.

⁴¹ Вид. чл. 40, ст. 2 ЗОН Србије, чл. 26, ст. 2 ЗОН Словеније, чл. 70, ст. 3 ЗОН Хрватске, као и чл. 28, ст. 2 ЗОН Црне Горе.

заштите наследноправни интереси појединих наследника неповољног имовинског стања, корективи редовним правилима законског наслеђивања прихваћени су и у свим новонасталим законодавствима на простору бивше СФРЈ, осим у законодавству Хрватске. Ова специјална правила о подели заоставштине заснована су на категоријама флексибилности, функционалности и правичности у наслеђивању и као таква представљају специфичност законодавстава земаља бивше СФРЈ, чије постојање их издваја у односу на највећи број осталих савремених правних поредака Европе, у којима наследноправна овлашћења законских наследника нису променљива, имајући у виду апстрактност норми законског наслеђивања у њима.⁴²

Како основицу за одређивање нужног дела представља онај део заоставштине који би конкретном нужном наследнику припао по законском реду наслеђивања, те како за одређивање законског наследног дела законских наследника, могу бити меродавне и законске одредбе којима се регулише могућност измена њиховог наследноправног положаја, то значи да у ситуацији када постоје претпоставке за одступања од редовних правила законског наслеђивања, у смислу могућности повећања, смањења или губитка наследног дела који би наследнику требао припасти по редовним правилима законског наслеђивања, тада може доћи и до повећања, смањења, односно, губитка нужног дела ових лица, када се исти појављују у својству нужних наследника. Дакле, у основ за израчунавање нужног дела улазе и сва повећања и смањења законског наследног дела, у ком смислу се изјашњава и претежни део правне доктрине.⁴³ Стога, у највећем броју посматраних права у којима је предвиђена могућност одступања од редовних правила законског наслеђивања, конкретно у правима Србије, Црне Горе, Словеније, БиХ и Републике Српске, иако то није експлицитно прописано, у основ за израчунавање нужног дела улазе и сва повећања и смањења законског наследног дела.⁴⁴ На овај начин у њима може доћи до значајних измена у претходно из-

⁴² Вид. Јелена Видић Трнинић, „Одступања од редовних правила законског наслеђивања на простору бивше СФРЈ“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 2/2013, 386.

⁴³ Вид. О. Антић, З. Балиновац (1996), 218.; Борислав Благојевић, *Наследно право у Југославији – права република и покрајина*, Београд 1988, 149.; Милан Креч, Ђуро Павић, *Коментар Закона о наслеђивању (са судском праксом)*, Загреб 1964, 74. У делу доктрине, међутим, изнето је мишљење које доводи у питање оправданост утврђивања величине нужног дела када се на име законског наследног дела добија део заоставштине на плодуживање, аргументовано чињеницом да је одређивање вредности нужног дела у оваквим ситуацијама скопчано са готово непремостивим препрекама. Вид. о томе детаљно Н. Крстић (2013), 447-449.

⁴⁴ Изузетак представља једино право Македоније, у којем је предвиђено да се постојећа одступања од редовних правила законског наслеђивања, односно, одредбе закона о повећању или смањењу наследних делова, не могу применити у ситуацији када се ради о утврђивању величине нужног дела. Вид. чл. 31, ст. 2 ЗОН Македоније.

нетом наследноправном положају сродника, супружника и ванбрачног партнера и као нужних наследника. Посматрано и са овог аспекта, законодавства земаља која су настала на простору бивше СФРЈ, представљају изузетак у односу на већину осталих права Европе, у којима, како је то наведено, не постоји могућност коректива редовним правилима законског наслеђивања, а тиме ни могућност њиховог евентуалног утицаја на наследноправни положај који ће нужни наследници имати у њима.

4.1. Положај нужних наследника у случају одступања од редовних правила законског наслеђивања у првом наследном реду

Услед дејства коректива редовним правилима законског наслеђивања у оквиру првог законског наследног реда, у праву Србије може доћи до побољшања наследноправног положаја потомака као законских, а тиме и нужних наследника у односу на овакав положај супружника. У правима Црне Горе и Словеније, на овај начин може доћи до побољшања наследноправног положаја потомака као законских, па и нужних наследника у односу на овакав положај супружника, али и до побољшања наследноправног положаја супружника као законског, а тиме и нужног наследника у односу на овакав наследноправни положај потомака, при чему у праву Словеније на овај начин може доћи и до побољшања наследноправног положаја потомака као законских, односно, нужних наследника у односу на друге потомке. У правима БиХ и Републике Српске, применом наведених коректива може доћи до побољшања наследноправног положаја првостепених потомака оставиоца као законских, а тиме и нужних наследника у односу на овакав положај супружника и осталих првостепених потомака оставиоца, као и до побољшања наследноправног положаја супружника као законског, па и нужног наследника у односу на овакав положај било ког потомка оставиоца.

Тако, у правима Србије и Црне Горе, конкретан део заоставштине који на име нужног дела припада супружнику може бити мањи, а део заоставштине који на име нужног дела припада деци, односно, њиховим потомцима по праву репрезентације, може бити већи од оног дела заоставштине који би наведеним наследницима припао да је основ за израчунавање нужног дела представљао законски део који би они добили применом редовних правила законског наслеђивања. До овога ће доћи у случају када оставилац, примера ради, располагањем путем завештања у корист трећег лица, повреди нужни део наследника првог наследног реда, а првостепени потомци оставиоца којима надживели супружник није други родитељ, исходују смањење његовог законског наследног дела и на тај начин повећају, како сопствени законски наследни део, тако и законски наследни део било ког другог детета оставиоца. У овом случају доћи ће и до повећања нужног дела сваког оставиоцевог детета или њихових потомака, по праву представљања, на терет

нужног дела супружника.⁴⁵ Употреба коректива редовним правилима законског наслеђивања, ни у једном од ова два права, не може довести до евентуалног губитка нужног дела супружника, имајући у виду чињеницу да у њима не постоји таква могућност повећања наследног дела деце, која би се кретала до стицања целокупне заоставштине у својину.

С обзиром на то да у праву Словеније било који потомак оставиоца може повећати свој законски наследни део, како на терет наследног дела супружника, тако и на терет наследног дела другог потомка, више њих или свих осталих потомака, који му у конкретном случају конкуришу на наслеђе или евентуално, истовремено и на терет наследног дела супружника и на терет наследног дела потомака, то значи да ће у случају повреде нужног дела нужних наследника првог наследног реда, део заоставштине који ће на име нужног дела припасти оном потомку који је исходовао повећање законског наследног дела, бити већи од дела који би он добио да је основ за израчунавање нужног дела представљао законски наследни део који би он добио применом редовних правила законског наслеђивања. Услед наведеног повећања, истовремено ће доћи до смањења дела заоставштине који ће на име нужног дела припасти осталим наследницима првог нужног наследног реда и то конкретно, оног (оних) наследника на терет чијег наследног дела је дошло до исходовања наведеног повећања, а који део ће у сваком конкретном случају зависити од обима у ком је дошло до смањења његовог (њиховог) наследног дела. Имајући у виду да у овом праву потомак оставиоца може исходовати проширење својих наследних права, на начин који подразумева стицање целокупне заоставштине у својину, то значи да ће у овом случају доћи до губитка законског, а тиме и нужног дела свих осталих наследника првог наследног реда.⁴⁶ На сличан начин, до

⁴⁵ Да би дошло до смањења законског наследног дела супружника, морају бити кумулативно испуњени законом предвиђени услови. Први услов, односи се на постојање оставиоцевог детета чији други родитељ није оставиоцев супружник. Други услов, односи се на имовинске прилике надживелог супружника. Наиме, захтева се да је имовина супружника по вредности, већа од наследног дела који би му припао поделом заоставштине према редовним правилима законског наслеђивања. Трећи услов, прописан је само у праву Србије, а односи се на судску оцену оправданости смањења наследног дела супружника у сваком конкретном случају. Под претпоставком испуњења наведених услова, свако оставиоцево дете у праву Србије може наследити до два пута више него оставиоцев супружник, односно, у праву Црне Горе, два пута више него оставиоцев супружник. Вид. чл. 9, ст. 3 ЗОН Србије и чл. 23 ЗОН Црне Горе.

⁴⁶ Основни услов под претпоставком чијег испуњења може доћи до повећања законског наследног дела потомака односи се на немање нужних средстава за живот, односно, у ситуацији када се захтева стицање целокупне заоставштине у својину на чињеницу да је заоставштина тако мале вредности да би њеном поделом потомак запао у оскудицу. В. чл. 13, ст. 2-4 ЗОН Словеније.

измена у наследноправном положају нужних наследника првог наследног реда, може доћи и у правима БиХ и Републике Српске, са том разликом што у њима, захтев за повећање могу поставити само првостепени потомци оставиоца. Овај захтев они могу поставити како на терет наследног дела супружника, тако и на терет наследног дела другог првостепеног потомка, више њих или свих осталих првостепених потомака који му у конкретном случају конкуришу на наслеђе или истовремено и на терет наследног супружника и на терет наследног дела првостепених потомака. Као што је то случај у законодавству Словеније, првостепени потомак оставиоца и у овим законодавствима може исходovati проширење својих наследних права на начин који подразумева стицање целокупне заоставштине у својину, у ком случају ће доћи до губитка законског, а тиме и нужног дела свих осталих наследника првог наследног реда.⁴⁷

Напослетку, у правима Словеније, Црне Горе, БиХ и Републике Српске, супружник оставиоца може исходovati повећање свог законског наследног дела на терет законског наследног дела само неких или свих потомака као наследника првог наследног реда. Оно се у свим споменутим правима остварује стицањем у својину увећаног наследног дела, осим у праву Црне Горе, у којем се оно може остваривати било стицањем у својину увећаног наследног дела, било установљавањем личне службености плодоуживања у корист супружника. Услед исходовања наведеног повећања, у случају повреде нужног дела, део заоставштине који ће на име нужног дела припасти супружнику, биће већи од дела који би он добио да је основ за израчунавање нужног дела представљао законски наследни део који би му припао применом редовних правила законског наслеђивања. Стога ће истовремено доћи до смањења дела заоставштине који ће на име нужног дела припасти оним потомцима на терет чијег наследног дела је дошло до исходовања наведеног повећања, који део заоставштине ће у сваком конкретном случају зависити од обима у којем је дошло до смањења наследног дела конкретног потомка. У свим овим правима, може доћи и до губитка нужног дела свих потомака оставиоца, у ситуацији када супружник исходuje повећање свог наследног дела тако да стекне у својину целокупну заоставштину, имајући у виду чињеницу да у овом случају потомцима неће преостати ништа од законског наследног дела.⁴⁸

⁴⁷ Услов/и под претпоставком чијег испуњења може доћи до наведених одступања од редовних правила законског наслеђивања у корист првостепених потомака оставиоца, одређени су на исти начин као и у праву Словеније. В. чл. 24, ст. 1-2 ЗОН БиХ и чл. 23, ст. 1-2 ЗОН Републике Српске.

⁴⁸ Основни услов под претпоставком чијег испуњења може доћи до повећања законског наследног дела супружника односи се на немање нужних средстава за живот, односно, у ситуацији када он захтева стицање целокупне заоставштине у својину, на чињеницу да је

4.2. Положај нужних наследника у случају одступања од редовних правила законског наслеђивања у другом наследном реду

Примена одговарајућих законских одредаба којима је у правима Србије, Словеније, Црне Горе, БиХ и Републике Српске предвиђена могућност одступања од редовних правила законског наслеђивања у другом законском наследном реду, а које постоје као резултат уважавања неповољног имовинског стања родитеља или супружника оставиоца, може у свим споменутим правима довести до: побољшања наследноправног положаја супружника као законског, па и нужног наследника у односу на овакав наследноправни положај родитеља или (и) браће и сестара; побољшања наследноправног положаја родитеља као законских, па и нужних наследника у односу на овакав положај супружника; побољшања наследноправног положаја једног родитеља као законског, а тиме и нужног наследника у односу на овакав положај супружника, другог родитеља или браће и сестара оставиоца.

Побољшање наследноправног положаја било супружника, било родитеља оставиоца, у правима Словеније, БиХ и Републике Српске остварује се увек стицањем у својину увећаног наследног дела, у праву Србије путем личне службености плодуживања у њихову корист, а у праву Црне Горе било стицањем у својину увећаног наследног дела, било установљавањем личне службености плодуживања у њихову корист.⁴⁹

заоставштина тако мале вредности да би њеном поделом супружник запао у оскудицу. В. чл. 13, ст. 1 ЗОН Словеније, чл. 24, ст. 1-2 ЗОН Црне Горе, чл. 26, ст. 1 ЗОН БиХ, као и чл. 25, ст. 1 ЗОН Републике Српске.

⁴⁹ Наиме, наследноправним прописима свих споменутих земаља предвиђено је да супружник који нема нужних средстава за живот може захтевати: да наследи и један део од оног дела заоставштине који би по закону требало да наследе остали наследници другог наследног реда (права Словеније, БиХ и Републике Српске); доживотно уживање на целини или делу заоставштине који су наследили остали наследници овог наследног реда (право Србије); доживотно уживање на целини или делу заоставштине који су наследили остали наследници другог наследног реда или када за то постоје оправдани разлози један део од оног дела заоставштине који би по закону требало да наследе остали наследници другог наследног реда (право Црне Горе). У свим овим правима и родитељи оставиоца могу захтевати повећање свог наследног дела на терет наследног дела супружника, при чему под законском предвиђеним условима, овакав захтев један родитељ може поставити и на терет наследног дела другог родитеља или евентуално и потомака родитеља који не може или неће да наследи. Основни услов под претпоставком чијег испуњења може доћи до повећања наследног дела родитеља, такође се огледа у немању нужних средстава за живот, при чему се повећање њиховог наследног дела реализује у истом оном виду, на који се у сваком од ових законодавстава, може реализовати и повећање наследног дела супружника. Вид. чл. 23, ст. 1 и чл. 24, ст. 1-3 ЗОН Словеније, чл. 26, ст. 1, чл. 27, ст. 1 и ст. 3-4 ЗОН БиХ, чл. 25, ст. 1 и чл. 26, ст. 1-3 ЗОН-а Републике Српске, чл. 23, ст. 1. и чл. 31, ст. 1-3 ЗОН Србије, као и чл. 24, ст. 1-2 и чл. 26, ст. 1-4 ЗОН Црне Горе.

У сваком случају, независно од начина повећања, основицу за израчунавање нужног дела супружника, односно, родитеља, увек ће представљати њихов увећани наследни део. У том смислу, уколико је завешталац повредио право на нужни део нужних наследника другог нужног наследног реда располагањима у корист трећих лица, а родитељи оставиоца исходују повећање свог законског наследног дела, то ће у крајњим консеквенцама довести до тога да ће део заоставштине који ће овим наследницима припасти на име нужног дела бити већи, а да ће део заоставштине који ће на име нужног дела припасти супружнику или евентуално другом родитељу, односно браћи и сестрама и полубраћи и полусестрама, бити мањи од оног дела заоставштине који би наведеним лицима припао да је основ за израчунавање нужног дела представљао законски наследни део који би им припао по основу редовних правила законског наслеђивања. На исти начин, исходовање повећања законског наследног дела од стране супружника, довешће до тога да ће део заоставштине који ће њему припасти на име нужног дела бити већи, а да ће део заоставштине који ће на име нужног дела припасти родитељу(има), односно браћи и сестрама и полубраћи и полусестрама оставиоца, бити мањи од оног дела заоставштине који би сваком од наведених лица припао да је основ за израчунавање нужног дела представљао законски наследни део који би им припао применом редовних правила законског наслеђивања.

Осим тога, у свим овим правима, повећање законског наследног дела оставиоцевих родитеља на начин који подразумева стицање целокупне заоставштине у својину, доводи до губитка нужног дела супружника оставиоца или и другог оставиоцевог родитеља, те евентуално и браће и сестара оставиоца (у зависности од конкретне ситуације), као што и стицање целокупне заоставштине у својину од стране оставиоцевог супружника доводи до губитка нужног дела родитеља, односно браће и сестара, те полубраће и полусестара оставиоца.⁵⁰ Ово стога, што у наведеним ситуацијама, споменути нужним наследницима, не преостаје ништа од законског наследног дела, тако да не постоји основица за израчунавање нужног дела.

Треба истаћи да у праву Србије, до побољшања наследноправног положаја родитеља и (или) браће и сестара као нужних наследника у односу на наследноправни положај супружника као нужног наследника, може доћи и услед примене коректива редовним правилима законског наслеђива-

⁵⁰ Наследноправним прописима свих ових земаља предвиђено је да супружник оставиоца може захтевати у својину целокупну заоставштину уколико је вредност заоставштине тако мала да би њеном поделом запао у оскудицу. Исто право, под истим условима, признато је и родитељима оставиоца. Вид. чл. 23, ст. 1 и чл. 24, ст. 1 ЗОН Словеније, чл. 26, ст. 1 и чл. 27, ст. 2 ЗОН БиХ, чл. 25, ст. 1 и чл. 26, ст. 1 ЗОН-а Републике Српске, чл. 23, ст. 2 и чл. 31, ст. 4 ЗОН Србије, као и чл. 24, ст. 2 и чл. 26, ст. 2 ЗОН Црне Горе.

ња, који постоје као резултат уважавања чињенице вредности наслеђених добара оставиоца. Како наиме, у другом наследном реду, законски наследни део супружника, под законом предвиђеним условима може бити и смањен на захтев осталих наследника из овог наследног реда до четвртине заоставштине,⁵¹ то ће у овом случају, у основ за израчунавање нужног дела осталих нужних наследника другог наследног реда, ући њихов овако увећан законски наследни део, док ће основ за израчунавање нужног дела супружника, представљати његов смањени својински законски наследни део. Уколико је супружник, међутим, уместо наслеђивања у својину мањег дела заоставштине, изабрао доживотно уживање на половини заоставштине,⁵² основ за израчунавање његовог нужног дела представљаће управо изабрани обим доживотног уживања, па ће му на име нужног дела припасти четвртина од обрачунске вредности заоставштине на плодоуживање.⁵³

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Положај нужних наследника у правима која су настала на простору бивше СФРЈ у основи је конципиран на сличним принципима, што долази до изражаја у многобројним аспектима његове правне регулативе, с тим што се у погледу одређеног броја законских решења којима је регулисано ово питање, могу уочити и одређене разлике међу њима. Истовремено, положај нужних наследника у свим земљама ове групе права, по својим појединим суштинским обележјима је веома специфичан у односу на већину осталих савремених поредака Европе.

У том смислу, круг нужних наследника у свима њима заснован је на чињеницама сродства и брака, а у већини њих, у складу са актуелним тенденцијама у осталим развијеним правима Европе и на чињеници ванбрачне заједнице. Домаће законодавство не сврстава ванбрачног партнера у круг законских, односно, нужних наследника, с тим што је у Преднацрту Грађанског законика Србије, предложена могућност регистрације ванбрач-

⁵¹ Сродници другог наследног реда могу захтевати ово смањење уколико оставиочева наслеђена добра чине више од половине његове посебне имовине и уколико заједница живота оставиоца и супружника није трајала дуже времена. В. чл. 26, ст. 1 ЗОН Србије. Имајући у виду циљ, који се желе постићи нормирањем ове установе, захтев за смањење може да постави само сродник из оне лозе из које су добра својевремено путем наслеђа или поклона ушла у оставиочеву заоставштину, према правилу *materna maternis, paterna paternis* (мајчина имовина мајчиним сродницима, очева имовина очевим сродницима). Вид. Дејан Б. Ђурђевић, „Смањење наследног дела супружника у другом наследном реду до једне четвртине“, *Правни животи Београд* 10/2001, 158.

⁵² Вид. чл. 28, ст. 1. ЗОН Србије.

⁵³ Вид. О. Антић, З. Балиновац (1996), 218.

не заједнице.⁵⁴ Концепт ванбрачне заједнице, који би подразумевао обавезу њене регистрације пред одговарајућим органом, а који је као такав, прихваћен и у великом броју осталих права Европе, представљао би бољи и квалитетнији начин њеног регулисања од постојећег концепта фактичке ванбрачне заједнице, под претпоставком чијег прихватања би, по нашем мишљењу, могућност увођења узајамног законског и нужног наслеђивања између ванбрачних партнера, требало размотрити и у нашем праву.

Када је реч о сродницима као нужним наследницима, иако његова ширина у појединим од ових права није ограничена на наследнике било ког наследног реда, док је у неким од њих ограничена на наследнике трећег или чак другог наследног реда, круг ових нужних наследника у свима њима је генерално посматрано, одређен на нешто шири начин у односу на постојеће тенденције у осталим савременим правима Европе. Када је реч о домаћем праву, мишљења смо да у прилог оправданости обухватања било којих предака, као и браће и сестара овим кругом, говори потреба за усаглашавањем њихових нужних наследних права са постојањем законске обавезе издржавања, која према домаћим породичноправним прописима постоји између њих, при чему у прилог оправданости обухватања свих предака кругом нужних наследника, говори и потреба за потпуним поштовањем начела узајамности у наслеђивању.

Подела нужних наследника на апсолутне и релативне, прихваћена у законодавствима свих посматраних земаља, представља једно од изразитијих обележја по којима се положај нужних наследника у њима, разликује у односу на положај који нужни наследници имају у осталим савременим правима Европе, у којима последње наведена категорија нужних наследника не постоји. Док је само постојање категорије релативних, односно условних нужних наследника у највећем броју посматраних права мотивисано истим разлозима, дотле су, већ када је реч о лицима која улазе у ову категорију, међу њима уочљиве одређене разлике. У том смислу, како је то наведено, чини нам се да су најмање прихватљива и оправдана, те заснована на посве нејасним претпоставкама, законска решења оних земаља у којима и одређени потомци имају својство оваквих нужних наследника. Домаће право, по нашем мишљењу, сасвим оправдано, у ову категорију нужних наследника сврстава само браћу и сестре, деде и бабе и остале претке, не и остале ближе сроднике оставиоца. Законским решењем према којима ова лица могу остварити право на нужни део, само под претпоставком испуњења услова који се односе на трајну неспособност за рад и нема-

⁵⁴ Вид. чл. 4 Преднацрта Грађанског законика Србије, Трећа књига, Породични односи. Вид. на интернет адреси: <http://arhiva.mpravde.gov.rs/lt/articles/zakonodavna-aktivnost/gradjanski-zakonik/>, 01. децембар 2014.

ње нужних средстава за живот, доприноси се и ублажавању евентуалних критика на рачун њиховог обухватања кругом потенцијалних нужних наследника, јер је извесно, да ће услед оваквог начина нормирања, наведени сродници само у изузетним ситуацијама, заиста и остварити право на нужни део.

У правима свих земаља насталих на простору бивше СФРЈ, прихваћен је појединачни начин одређивања величине нужног дела, који као такав представља правило и у претежном броју осталих савремених права Европе, услед чега је и утицај правила диспозитивног законског наслеђивања на положај нужних наследника у свима њима неспорно велик. Посматрано са аспекта нормирања величине нужних делова, по нашем мишљењу, сасвим оправдано, положај потомака у већини ових права, по правилу је изједначен са положајем који супружник има у њима, имајући у виду значај и интензитет сродничких односа између оставиоца и његових потомака, односно, између оставиоца и надживелог супружника, као оставиоцу најближих лица, док је положај супружника у свима њима повољнији од положаја осталих сродника као нужних наследника, на који начин је у свима њима, истакнут друштвени значај категорије брака, у односу на категорију сродства у правој усходној и побочној линији. Приликом одређивања величине нужног дела, као критеријум се користи припадност сродника одређеном нужном наследном реду, те је у том смислу она одређена на исти начин за сроднике који припадају истом нужном наследном реду, са изузетком мањег броја посматраних права у којима се, како смо то видели, у овом погледу понекад прави неоправдана дискриминација између потомака као наследника првог нужног наследног реда, што представља решење које је неуобичајено и у већини осталих развијених права Европе.

Напослетку, најизраженију специфичност законодавстава на простору бивше СФРЈ, представљају одступања од редовних правила законског наслеђивања, услед чије примене у већини ових законодавстава, наследноправни положај сродника и супружника, односно, ванбрачног партнера као законских, а тиме и као нужних наследника може добити једну сасвим другачију димензију. Иако, како смо то видели, конкретан круг нужних наследника, до чијих измена у наследноправном положају може доћи применом ових правила, није идентичан, као што није идентичан ни обим, нити начин на који у сваком од посматраних права може доћи до реализације ових измена (у смислу врсте наследноправних овлашћења), корективи редовним правилима законског наслеђивања су у свима њима мотивисани истим разлозима, који се огледају у оправданој тежњи уважавања посебних имовинских прилика и потреба појединих наследника. По постојању

ових правила, посматрана група законодавстава Европе најизразитије се разликује у односу на највећи број осталих савремених правних поредака Европе, у којима наследноправна овлашћења законских наследника нису променљива, односно, у којима не постоји могућност коректива редовним правилима законског наслеђивања, а тиме ни могућност њиховог евентуалног утицаја на наследноправни положај који ће нужни наследници имати у њима.

*Jelena Vidić Trninić, Ph.D., Assistant Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

Similarities and Differences in the Status of Forced Heirs on the Territory of the Former Republic of Yugoslavia

Abstract: *This paper provides a comparative review on the existing legislation which regulates the status of forced heirs in legal systems on the territory of former Yugoslavia (Serbia, Montenegro, Slovenia, Croatia, Macedonia, Bosnia and Herzegovina and Republic of Srpska). The paper gives an overview of the persons that are eligible for forced heirship, conditions for being recognized as forced heir, size of the forced share, as well as influence of the size of the legal shares on the position of forced heirs. Special attention is given to the analysis of the influence of possible changes in the size of legal shares of inheritance on the size of shares belonging to forced heirs. In this context it is concluded that legal status of forced heirs in most countries which belong to this group, is up to a certain extent specific compared to the one in most other contemporary European legal systems, primarily because of its volatile character. Simultaneously, it is observed that, regardless of a common legal background and inherited similarities dating from the former joint state, there are significant differences between the analyzed legal systems concerning the legal status of forced heirs. Through this comparative review, the author strives to point out the advantages and disadvantages of the legal provisions existing in legislation of these countries. In this aspect, the author expresses the opinion whether there is a need for modification in national legislation regarding the analyzed aspects of the regulated status of forced heirs.*

Key words: *forced heirs, legal share of inheritance, forced share.*